

A többnyelvűség megnyilvánulásai finnugor nyelvű közösségekben FNN 107793

Záróbeszámoló

A kutatás háttere, előzményei

Az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) és a Finn Akadémia 2012-ben pályázatot írt ki a következő témában: *"The changing linguistic scenery in Finno-Ugric speech communities and its impact on society and culture"*. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Tanszékén és a Helsinki Egyetem Finnugor és Skandináv Intézetében létrejött kutatócsoportok közös pályázata támogatásra alkalmasnak bizonyult, így a projekt 2013. szeptember 1-jén megkezdte munkáját. A pályázat címe: Multilingual Practices in Finno-Ugric Communities / A többnyelvűség megnyilvánulásai finnugor nyelvű közösségekben / Monikieliset käytänteet suomalais-ugrilaisissa kieliyhteisöissä.

A kutatás résztvevői

A kutatás vezetői finn részről Riho Grünthal, a Helsinki Egyetem professzora, magyar részről pedig Csepregi Márta, az ELTE Finnugor Tanszékének habilitált docense. A magyar projekt szenior kutatói Pomozi Péter docens és Salánki Zsuzsa adjunktus voltak, teljes állásban pedig Németh Szilvia és Horváth Laura dolgozott mint tudományos segédmunkatárs. Megbízási és hallgatói szerződéssel vettek részt a gyűjtő és feldolgozó munkában, valamint anyanyelvi lektorként folyamatosan támogatták a kutatást a következő személyek: Yulia Speshilova, Anastasia Saypasheva, Tatyana Efremova, Natalia Seke és Antal Gergely.

A finnországi kutatócsoport tagjai: Riho Grünthal és Kovács Magdolna professzorok, valamint Mai Frick, Ulrikka Puura, Outi Tánzos és Hanna-Ilona Härmävaara.

A budapesti kutatócsoport honlapja, mely tartalmazza a publikációk szövegét és a konferenciaelőadások prezentációit: <http://finnugor.elte.hu/index.php?q=mlpfuc>

A helsinki kutatócsoport honlapja (a projekt legfontosabb paramétereivel): [https://tuhat.helsinki.fi/portal/fi/projects/multilingual-practi\(4de1a065-a119-4873-9b1c-a30773abbe25\).html](https://tuhat.helsinki.fi/portal/fi/projects/multilingual-practi(4de1a065-a119-4873-9b1c-a30773abbe25).html)

A kutatás időtartama eredetileg négy év lett volna (2013. szept. 1. – 2017. aug. 31.) de az NKFIH elnökhelyettese engedélyezte a hosszabbítást 2018. máj. 31-ig. A hosszabbítás idején Németh Szilvia és Horváth Laura már nem kaptak fizetést, az ő munkaviszonyuk megszűnt 2017. augusztus 31-én. Ettől függetlenül folytatták a tudományos munkát. Ezen kívül Németh Szilvia a projekt adminisztrációját intézte, Horváth Laura pedig a honlapot gondozta. Ugyanakkor mindketten írják a projekt témájához részben kapcsolódó PhD értekezésüket. A vezető és a szenior kutatók semmilyen személyi juttatásban nem részesültek.

A kutatásról

A kutatás célja a többnyelvűség vizsgálata, a nyelvhasználat dokumentálása, valamint nyelvi változók komplex szempontú vizsgálata volt, azonos módszertani elvek, közösen kidolgozott kutatási terv alapján. A finn–magyar együttműködés lefedi a finnugor nyelvcsalád főbb területeit. A finnek a hozzájuk közelebb lévő területekre, a balti-finn areára koncentráltak (karjalai és vepsze), valamint finnországi bevándorlók, magyarok és észtek nyelvének változását kutatták. A magyar fél két Volga-vidéki (mari és udmurt), valamint egy szibériai (manysi) nyelvet kutatott. A vezető kutató révén menetközben a hanti nyelv is kutatás tárgya lett, többek között a benne megfigyelhető kontaktusjelenségek miatt.

A vizsgálat azért éppen ezekre a népekre irányult, mert egyrészt eltérő nyelvi helyzet jellemzi őket, másrészt jól ismerjük nyelvüket és kultúrájukat, és – részben a projektben részt vevő kutatók révén – már folytak körükben kétnyelvűségi és nyelvészeti vizsgálatok. Fontos körülmény volt még az, hogy a két kutatóhely oroszországi szakmai kapcsolata, valamint az általuk vizsgált nyelvek és kultúrák ismerete kiválóan kiegészíti egymást.

A vizsgálat a terepen folyt, anyanyelvi kutatók bevonásával. A szociológiai helyzetet reprezentatív élőnyelvi vizsgálatokkal és kérdőíves felmérésekkel tártuk fel, másrészt vizsgáltuk a nyelvi változókat és a kódváltásokat valamennyi nyelvi szinten (pl. számjelölés, igei vonzatok, szórendi kérdések).

A finn–magyar együttműködés jelentősége abban áll, hogy a kétnyelvűség és többnyelvűség kutatása számos nézőpont és paradigma alkalmazásával folyik, de jelenleg nem látszik megvalósíthatónak egy univerzális többnyelvű nyelvhasználati modell. Ezért a közös munka során a másik fél által felvetett szempontok bevonásával komplexebb képet lehet kialakítani a vizsgált nyelvi helyzetekről.

A kutatás célja a társadalmi nyelvhasználat dokumentálása volt, valamint további nyelvészeti vizsgálatokra alkalmas korpusz létrehozása több nyelvre vonatkozóan, egységes szempontok alapján. Az együttes eredmények alapján javaslatok fogalmazhatók meg a revitalizációs nyelvtervezési stratégiák (kis finnugor anyanyelvi programok) hatékonyabbá tételére a többnyelvű környezet, a nyelvi diverzitás megőrzése érdekében. A kutatás eredménye lehet a jövőben, hogy a nyelvhasználat és a nyelvekkel kapcsolatos attitűdök leírása hozzájárul a közösségek kétnyelvű nyelvhasználatát akadályozó nyelvi mítoszok megszüntetéséhez, az anyanyelvőről programok kidolgozásához, a kétnyelvű gyermeknevelés mint előny társadalmi népszerűsítéséhez, tehát a nyelvi és kulturális gazdagság fennmaradásához.

Finn–magyar együttműködés

A magyar és a finn kutatócsoport harmonikus együttműködése műhelymunkák és közös konferenciaszereplések formájában valósult meg.

2014 márciusában a finn féllel közösen kétnapos munkamegbeszélésen kidolgoztuk a többnyelvűség és kódváltás vizsgálatára alkalmas, egységes kérdőíveket. Ezeket a kérdőíveket a terepen a megfelelő nyelvre, azaz udmurta és marira, a manysik esetében pedig oroszra fordítva fel is használtuk.

2015 augusztusában a XII. Nemzetközi Finnugor Kongresszus keretében (Oulu, Finnország) saját, kétnapos szimpóziumot szerveztünk, melyen a kutatáshoz szorosan tartozó munkatársakon kívül mások is részt vettek. Összesen 14 előadás hangzott el, s a szimpózium mindkét napját hasznos, a további munkát előre vivő vita zárta. A kongresszuson a magyar kutatócsoportból négyen (Csepregi Márta, Salánki Zsuzsa, Németh Szilvia és Horváth Laura) vettek részt. Az előadások kivonatai a kongresszus honlapján találhatóak:

<http://www oulu.fi/suomenkieli/fuxii/englanti/abstraktit>

2016 szeptemberében egy budapesti konferencia keretében (1st International Conference on Sociolinguistics, <http://ics1.elte.hu/#HOME>) közös workshopot szerveztünk négy finnországi és négy magyarországi résztvevővel, közülük három a mi kutatócsoportunk tagja (Salánki Zsuzsa, Horváth Laura, Tatyana Efremova).

A projektzáró nemzetközi konferenciára 2017. június 1–2-án került sor Helsinkiben (Contact-Driven Multilingual Practices, <http://blogs.helsinki.fi/multilingualism-2017/>), ezen Pomozi Péter, Horváth Laura, Németh Szilvia, Anastasia Saypasheva és Csepregi Márta vettek részt. Közös kiadvány nem készült, de a finn fél megjelentetett egy tanulmánykötetet, melyben Horváth Laura tanulmánya is szerepel: Outi Tánzos, Magdolna Kovács, Ulriikka Puura (eds.) 2018: *Multilingual Practices in Finno-Ugric Communities*. Uralica Helsingiensia 13. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Gyűjtőutak

Mivel a többnyelvűségi helyzet felméréséhez friss nyelvi anyagokra volt szükség, a projekt első évében szervezett workshop során a magyar és a finn kutatócsoport kidolgozott egy közösen használt interjú protokollt. Ennek lényeges eleme volt, hogy a gyűjtés során igyekeztünk anyanyelvűek egymás közti kommunikációit rögzíteni, hiszen az ilyen diskurzusokkal kaphatunk képet a nyelvhasználati szokásokról. A csoport kidolgozott ezen kívül egy szociolingvisztikai kérdőívet is.

A projekt időtartama alatt a kutatócsoport tagjai összességében mintegy 8 hónapot töltöttek terepmunkán. Tíz különálló expedíció valósult meg, melyek során 99,5 órányi hanganyag készült, és 191 darab kitöltött szociolingvisztikai kérdőív született. 2014-ben egy (manysiföldi), 2015-ben három (egy baskíriai mari és két udmurtiai), 2016-ban három (egy baskíriai mari és két udmurtiai), 2017-ben pedig három (egy baskíriai mari, egy udmurtiai és egy nyugat-szibériai) kiutazás történt. Az egyes kutatóutak részleteit az 1. táblázat mutatja.

nyelvterület	gyűjtő	kiutazás éve	út hossza (hét)	rögzített hanganyag (óra)	kérdőív (db)	egyéb
manysi	Anasztasia Saypasheva, Németh Szilvia	2014	3	25	20	
mari	Anasztasia Saypasheva	2015	3	5	0	
udmurt	Salánki Zsuzsa	2015	3	4,5	0	
udmurt	Horváth Laura	2015	4	26	40	
mari	Anasztasia Saypasheva	2016	3	0	0	a 2017-es gyűjtés előkészítése
udmurt	Salánki Zsuzsa	2016	3	6	0	
udmurt	Horváth Laura	2016	6	27	60	
mari	Anasztasia Saypasheva	2017	3	0	70	
udmurt	Salánki Zsuzsa	2017	3	0	0	anyanyelvi terepmunkások kiképzése
hanti	Csepregi Márta, Gugán Katalin	2017	2	6		szintaktikai kutatás

1. táblázat. A projekt során megvalósult gyűjtőutak eredményei

A 2014-es manysiföldi expedíció során Anastasia Saypasheva és Németh Szilvia 25 órányi hanganyagot rögzített, és 20 kitöltött kérdőívet gyűjtött. A gyűjtés több falura is kiterjedt az

Északi-Szoszva és a Szigva folyók mentén. Összesen 24 beszélővel készült interjú, mely igen sikeresnek tekinthető a manysi nyelv beszélőinek rendkívül alacsony számára való tekintettel.

A baskíriai mari nyelvterületen történt három út során Anastasia Saypasheva 5 órányi hanganyagot és 70 kitöltött kérdőívet gyűjtött. A kutatási kérdések jellege miatt mindhárom út egy szűk, néhány falut magába foglaló területre irányult.

Az udmurt nyelvterületen öt kutatóút valósult meg, melyek során összesen 63,5 órányi hanganyag készült és 100 kérdőív került kitöltésre. Az expedíciók során kutatóink eljutottak a nyelvterület szinte összes régiójába. Salánki Zsuzsa három útja során 10,5 óra hanganyagot rögzített, valamint több anyanyelvi beszélőt is felkészített az önálló gyűjtésre. Horváth Laura két expedíciója során a saját disszertációjához kapcsolódó kérdőívein kívül 53 órányi felvételt készített és 100 szociolingvisztikai kérdőívet gyűjtött.

Csepregi Márta 2017 júniusában Gugán Katalinnal (MTA Nyelvtudományi Intézet) kétételes terepmunkán volt Nyugat-Szibériában, Hanti-Manszijszk és Kogalym városokban. A gyűjtés, mely kérdőíves lekérdezés, valamint irányított beszélgetések formájában történt, a szurguti hanti grammatika néhány konkrét kérdésére (szórend, birtokos szerkezetek, nominális állítmány, kérdőszók, vonatkozó mellékmondatok) irányult. Az eredmények egyrészt beépülnek a szerzőpáros készülő tanulmányaiba, másrészt elméleti nyelvészeti kutatásokhoz szolgálnak példaanyaggal.

Beszédkorpuszok

A kutatócsoport tagjai a projekt során készült felvételek egy részét beszédkorpuszok formájában is feldolgozták. A hanganyagokat minden esetben anyanyelvű jegyezte le, majd a korpusz építője kiegészítette, ahol szükséges volt. A feldolgozás során kollégáink ELAN szoftverben manuálisan annotálták a szövegeket. A korpuszok főbb paramétereit a 2. táblázat foglalja össze.

nyelv	korpusz mérete (perc)	beszélők száma	annotációk	fordítás	korpusz készítője
manysi	68	11 (10 nő, 1 férfi)	cirill lejegyzés (intonációs egységekre és elemi mondatokra bontás), morfémaszintű glossza, kódváltások	orosz, magyar	Németh Szilvia
mari	79	7 (6 nő, 1 férfi)	latinbetűs lejegyzés (beszédszakaszok), morfémaszintű glossza	orosz	Anastasia Saypasheva
udmurt	100	4 (3 nő, 1 férfi)	cirill lejegyzés (beszédszakaszok)	orosz, angol	Antal Gergely

2. táblázat. A projekt során készült beszédkorpuszok főbb jellemzői

A manysi nyelvű korpusz 68 perces és 11 beszélő produkcióját tartalmazza. A hanganyagok fele anyanyelvi egység közötti diskurzusaiból származik. A felvételek minősége, a morféma

szintű glosszázás és a kódváltások annotációja több irányú felhasználásra is alkalmassá teszi az anyagot.

A baskíriai mari korpusz 79 perces és 7 adatközlő beszédét tartalmazza. A felvételek három különálló alkalommal készültek, és anyanyelviek diskurzusaiból származnak. Az udmurt korpusz 100 perces, és szintén anyanyelviek beszélgetését tartalmazza. Az orosz mellett Antal Gergely angol fordítást is készített a szövegekhez.

Az anyagok az MTA Nyelvtudományi Intézetében a The Language Archive nevű adatbázis (<https://tla.mpi.nl/>) részeként működő szerverre kerültek (MTA RIL Language Archive Server, <https://tla.nytud.hu/ds/asv/?2>). Az intézet költözése miatt a szerver jelenleg nem elérhető.

A kutatás intézményi háttere

A kutatás egyrészt az oroszországi nyelvrokonok körében, másrészt az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folyt. Mindkettő igen nehéz terepnek bizonyult. Az előbbi nehézségeit könnyű volt legyőzni némi kalandvágy és a kitűzött célok iránti lelkesedés birtokában. Az utóbbi sokszor megkeserítette életünket. Az egyetem bonyolult pénzügyi szabályrendszere gyakran gátolta mind a gazdasági hivatal munkatársainak, mind a kutatócsoport tagjainak a munkáját. A közbeszerzési listák állandóan változó volta (vagy a hiánya) és a nehézkes, lassú ügymenet miatt nem tudtunk beszerezni jónéhány tervezett műszert (pl. kézi szkennert), melyeket eredményesen tudtunk volna használni. Ezen kívül hiába volt elegendő forrásunk a kutatóutakra, az életszerűtlen szabályok (pl. átláthatósági nyilatkozat követelése oroszországi szálláshelytől) megakadályozták az elköltését, sok költséget saját magunknak kellett finanszíroznunk. A kutatótársak kitartásának és szorgalmának köszönhetően azonban a támogatás nagy részét köszönettel felhasználtuk, és a kutatást sikeresen elvégeztük.

Együttműködés a két másik finn–magyar közös kutatással

Az OTKA és a Finn Akadémia 2013-ban két másik pályázatot is támogatott: a Nyelvtudományi Intézetét (Finnugor nyelvű közösségek nyelvtechnológiai támogatása online tartalmak létrehozásában, FNN 107885) és a Szegedi Egyetem Angol-Amerikai Intézetének tervét (Számítógépes eszközök a veszélyeztetett finnugor nyelvek nyelvi revitalizációjáért, FNN 107883). E három kutatócsoport 2018. február 13-án közös projektzáró szemináriumot tartott az ELTE Finnugor Tanszékén, melyen beszámoltunk eredményeinkről, és tárgyaltunk a további közös munka lehetőségeiről is. A szeminárium levezető elnöke Csepregi Márta volt, s kutatócsoportonként két előadás hangzott el. A mi részünkről Salánki Zsuzsa és Németh Szilvia ismertették kutatásaink eredményeit.

A szélesebb közönség tájékoztatására a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztősége biztosít teret mindhárom projekt bemutatására a 2018. évi számban. Ezen kívül 2018. november 20-án a Magyar Tudomány Ünnepe eseménysorozat keretében közös konferenciát tartunk „A változó nyelv kisebbségi finnugor nyelvi közösségekben” címmel, ahol szintén bemutatkozhatnak a társprojektek (helyszín: MTA Székház, Kisterem). Ezen a konferencián a mi kutatócsoportunk tagjai közül Csepregi Márta, Pomozi Péter és Salánki Zsuzsa fog előadást tartani.

Együttműködés oroszországi műhelyekkel

Kutatásunk egyik fontos célja, hogy annak eredményei hasznosuljanak az oroszországi finnugorok körében is, ezáltal segítve a kisebbségi nyelvhasználat terjedését. Véleményünk szerint ez az etikus kutatás egyik jellemzője. Mint fentebb már említettük, az anyaggyűjtés a

vizsgált nyelvek helyszínén, anyanyelvi segítők bevonásával folyt, a helyi tudományos műhelyek képviselőinek aktív részvételével.

Salánki Zsuzsa évek óta tart előadásokat tart az Udmurt Állami Egyetem hallgatóinak és oktatóinak szociolingvisztikai és magyar nyelvészeti témában. Ezt folytatta a pályázati időben is. A távoktatásban online-videokonferenciát is szervezett az udmurt és a magyar egyetem hallgatóinak, továbbá konzulensként több hallgató szakdolgozatának elkészítéséhez is segítséget nyújtott. 2016 őszén munkásságának elismeréseképpen az Udmurt Állami Egyetem tiszteletbeli professzori címmel tüntette ki.

Legutóbbi kutatóútján, 2017 május-júniusában Salánki Zsuzsa saját gyűjtéseinek kívül betanított öt terepmunkást, akik saját lakóterületükön készítettek szociolingvisztikai interjúkat és folytattak kérdőíves gyűjtést. A gyűjtési helyszínek az udmurt beszélőterület eltérő részein voltak: Észak-, Közép- és Dél-Udmurtiában, valamint a fővárosban, Izsevszkben. A gyűjtés eredménye 120 (5 x 20-25) interjú, illetve kérdőív. A gyűjtőfüzetek beszkenyelésre kerültek, anonimizálásuk még folyamatban van.

Ugyanezen kutatóút során Salánki Zsuzsa kidolgozta a kérdőívek kódolásának szempontrendszerét, ezt excel-táblába rögzítette, majd betanított egy udmurt anyanyelvű informatikust a felgyűjtött kérdőívek feldolgozására. A kérdőív 50 fő kérdéscsoportot tartalmaz, ezen belül 229 alkérdéssel. A főbb kérdéscsoportok: nyelvelsajátítás, nyelvismeret, nyelvválasztás, a nyelvekhez való viszony, nyelvtani változók. A kutatás végső célja, azaz a kérdőívek kiértékelése és a tíz évvel ezelőtti gyűjtéssel való összevetése, az azóta lezajlott változások leírása még folyamatban van.

Szintén Salánki Zsuzsa a szerzője egy szociolingvisztikai kézikönyvnek (Udmurt-orosz kétnyelvűség. Az udmurt nyelv szociolingvisztikai helyzete. Módszertan és eredmények), mely az udmurtok illetve oroszul tudók számára készül, és alapja a 2007-ban folytatott szociolingvisztikai gyűjtés módszertana és eredményei. A kérdőív-gyűjtőfüzet udmurt nyelven már megjelent az Udmurt Állami Egyetemen, ennek alapján folytattak gyűjtést 2017-ben az udmurt szakos egyetemi hallgatók. A gyűjtőfüzet orosz változata is elkészült, 2018-ban. Ez lehetővé teszi, hogy az udmurtul passzívan vagy gyengén tudó udmurtok, illetve más, oroszországi finnugor nyelvet beszélők körében is gyűjtést lehessen folytatni. A 2007-es gyűjtést bemutató anyag, valamint a hozzá tartozó módszertani magyarázatok terjedelme mintegy 100 gépelt A4 oldal. A könyv szerkesztési munkálataiban megbízási szerződés keretében Szőke Natalia is részt vett. Ennek a kiadványnak a segítségével lehetővé válik a későbbi önálló gyűjtőmunka is.

Csepregi Márta elkészített egy minden eddiginél részletesebb, orosz nyelvű szurguti hanti leíró nyelvtant, melyet a hanti-manszijszki székhelyű Obi-ugor kutatóintézet jelentetett meg. Ezt a könyvet használják a Szurguti Egyetemen 2017 ősz óta azokon a tanfolyamokon, ahol lehetséges szurguti hantikot oktatnak írásra-olvasásra és a folklór gyűjtés módszertanára. Az írás-olvasás fejlesztését szolgálja Csepregi Mártának folklór szövegeket tartalmazó, szintén az Obi-ugor kutatóintézet kiadványaként megjelent összeállítása is (2015).

Pomozsi Péter szép kiállítású, igényes, kétnyelvű (mari és orosz) kiadványban népszerűsítette a mari olvasók számára nyelvüket és kultúrájukat, valamint bemutatta a tágabb finnugor nyelvcsaládot is, a magyar történelmet és a mari–magyar kapcsolatokat (2017).

Publikációk

A kutatócsoport tagjai a pályázati idő alatt is több tanulmányt, konferenciaelőadást megjelentettek nyomtatásban. Számos közlésre elfogadott írás megjelenése várható a jövőben. Az előző fejezetben említett köteteken kívül még egy kiadvánnyal foglalkozunk részletesebben: ez a projektzáró, hat terjedelmes tanulmányt tartalmazó, lektorált kötet, kutatásainknak egyfajta

összegzése: Salánki Zsuzsa (szerk.) 2018. *A többnyelvűség dinamikája*. Budapesti Finnugor Füzetek 23. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

A tanulmányok – egy kivétellel – az orosz nyelv finnugor nyelvre gyakorolt hatását, orosz – finnugor nyelvi kétnyelvű nyelvhasználatot mutatnak be, beszélt nyelvi anyag alapján, kitérve az adott közösségek szociolingvisztikai jellemzőire. Két tanulmány a magyarhoz történeti szempontból legközelebb álló, azonban földrajzi tekintetben legtávolabbi két obi-ugor nyelvet (a hantit és a manysit) vizsgálja. Három tanulmány Volga-vidéki finnugor nyelvekkel foglalkozik: kettő az udmurt, egy pedig a mari nyelvvel. Végül egy tanulmány a két legnagyobb számú beszélővel rendelkező nyelv, a magyar és finn kapcsolatát mutatja be, több más nyelv kontextusában.

Csepregi Márta egy szurguti hanti szövegközlés alapján ad képet a nyelv mai helyzetéről, az orosz és a hanti nyelv egymásra gyakorolt hatásáról. A hantik által beszélt orosz nyelvváltozat a nyelv minden szintjén őrzi a hanti hatást. A hanti szöveget és orosz változatát a kiadvány gondozói igyekeztek egymáshoz közelíteni, számolva a leendő olvasók esetleges gyengébb nyelvismeretével. Ez a törekvés azonban a két nyelv szórendjének átalakítását vonta maga után, így lényegében mindkét nyelvben olyan mondatok megalkotásához vezetett, amelyek nem tekinthetők standardnak. Ez a jelenség nemcsak az Ob-vidéken ismert. A nyelvi kontaktushatások széles körű vizsgálata megmutatta, hogy a legkönnyebben a szórendi mintákat veszik át az egymással kapcsolatba kerülő nyelvek (Thomason – Kaufman 1988: 55).

Németh Szilvia saját maga által gyűjtött anyag alapján manysi kódváltásokkal foglalkozik. Kutatásának célja Myers-Scotton (2002) és Muysken (2000) elméletei mentén leírni a manysi kommunikáció sajátosságait. Kvantitatív szempontú vizsgálatban mutatja be a különböző beszélőknél megfigyelhető kódváltástípusokat. Összefoglalva azt állapítja meg, hogy a kódváltások többsége, vagyis az adatközlők monológban, illetve társalgásban elhangzó megnyilatkozásai egyaránt leggyakrabban manysi mondatban előforduló orosz elemet tartalmaznak. Így tehát a manysi nyelv az aueri kontinuummodell (Auer 1999) első szakaszába tartozik, azaz a mátrixnyelvek jól elkülöníthetőek, lexikai kódváltások figyelhetők meg.

Horváth Laura blogbejegyzések és saját maga által gyűjtött anyag alapján egyéb igei kódváltásos esetek mellett orosz nyelvi infinitívuszok megjelenését vizsgálja udmurt 'csinál' jelentésű mátrix ige szerkezetekben, valamint *-t* képzővel ellátott orosz infinitívuszok jellemzőit. A *-t* képzős és a *karjnj*, ill. *kariškjnj* mátrix igével alkotott szerkezetek használata közötti különbségek lehetséges okain kívül főként az orosz infinitívusz használatának aspektuális vonatkozásait tárgyalja, azt, hogy az orosz imperfektív/perfektív igealakok használata hogyan korrelál az udmurt mátrix mondatok aspektuális értékével. Azt a következtetést vonja le, hogy nincs egyfajta „kanonikus” mód, rögzült szabályrendszer az udmurtban arra vonatkozólag, hogy az orosz infinitívuszokat hogyan lehet beemelni az udmurt megnyilatkozásokba. Megállapítható ugyanakkor az az általános tendencia, hogy imperfektív megnyilatkozás esetén jellemzően az orosz imperfektív infinitívusz használatos az udmurt mátrix mondatban, perfektív megnyilatkozás esetén pedig az ige perfektív infinitívuszi alakja. Az udmurtban kötelezően jelölt aspektuális értékek – múlt idejű progresszivitás, múlt idejű habitualitás – általában mind az orosz infinitívusz imperfektív alakja, mind az udmurt mátrix igehez kapcsolódó udmurt imperfektív aspektuális jelölők segítségével kifejeződnek a megnyilatkozásokban. Ugyanakkor az udmurt és az orosz aspektuális rendszer különbsége (például egyes adverbiumok használata) esetén az orosz aspektuális rendszernek megfelelő aspektuális értékű orosz infinitívusz használata sem ritka, ugyanígy az orosznak megfelelő argumentumszerkezet használata is előfordulhat. Ilyen esetekben az orosz vagy az udmurt aspektuális rendszer jelölésmódja közötti választás mindig a kétnyelvű beszélő adott megnyilatkozásbeli döntése.

Vendégszerzőnk, Pachné Heltai Borbála egy magyarországi többnyelvű település (magyar, német, finn és roma) nyelvi viszonyait térképezi fel a mindennapi kódváltásokon és a

többszínűségről való metanyelvi beszéden keresztül. A szerző elfogadja a kódváltás hagyományos meghatározását (két vagy több nyelv váltakozó használata ugyanazon megnyilatkozáson vagy diskurzuson belül l. Grosjean 1982 alapján Bartha 1999: 119), de az újabb szociolingvisztikai irodalom alapján (pl. García 2009, Blommaert 2010, Jørgensen et al. 2011, Borbély 2014) hangsúlyozza, hogy a többszínű beszédmódot nemcsak az egyszínűség szempontjából lehet vizsgálni, hanem „a repertoár mindig a helyi kontextus függvényében alakuló változó készlethalmaz, elemei között folytonos mozgás és dinamikus viszony van”. Jelen tanulmány tágabb témája a nyelvi kommodifikáció jelensége, amely a bemutatott példában a sokszínű helyi nyelvi gyakorlatot presztízsértékűvé teszi.

Pomozi Péter és Anastasia Saypasheva két baskíriai mari járásban folytatott kérdőíves attitűdvizsgálatot, a többszínűség, a nyelvi preferenciák és a kódváltások témakörében. A kutatási és feldolgozási módszer elsődlegesen kvantitatív. Az alkalmazott módszer lehetővé tette, hogy bizonyos generációs eltéréseket a látszólagos idő módszerével (*apparent time analysis*) is elemezzék, (vö. Milroy – Gordon 2003, Sakel – Everett 2012), és így a korcsoportok között a változási dinamikát egyes pontokon érzékeltetni tudják. A vizsgálat megállapítja, hogy bár a térségben egyelőre általánosnak tekinthető a mari-orosz kétszínűség, illetve a mari-orosz-tatár háromszínűség, mégis, minél fiatalabb korosztályról van szó, annál jellemzőbb a mari dominancia csökkenése, a hozzáadó kétszínűség helyett a felcserélő kétszínűség jeleinek megjelenése.

Salánki Zsuzsa és Kondratieva Natalia a mai udmurt beszélt nyelvben előforduló, jellegzetes kódváltásokat mutat be, saját gyűjtött anyag alapján. A vizsgálatba főváros körüli agglomerációs települések idős beszélőinek megnyilatkozásai szerepelnek. Megállapításuk szerint az adatközlők kódváltásai többszínűre udmurt bázismondatokban előforduló orosz elemeket jelentenek, tehát – az előfeltevéssel ellentétben – az orosz nyelvi interferencia nem tekinthető kiugróan erőteljesnek. Mindemellett a megnyilatkozások szintaktikai szerkesztettségében rejtett interferencia is megfigyelhető, de ez a mai udmurt beszélt nyelvben szintén szélteben elterjedt sajátosságnak tekinthető.

Hivatkozások:

- Auer, Peter. 1999: From Codeswitching via Language Mixing to Fused Lects: Toward a Dynamic Typology of Bilingual Speech. *The International Journal of Bilingualism* 3(4): 309–332.
- Bartha Csilla 1999: *A kétszínűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Blommaert, Jan 2010: *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borbély Anna 2014: *Kétszínűség*. MultilingVia Könyvek 2. Budapest: L'Harmattan.
- García, Ofelia 2009: *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective*. Malden, MA: Wiley/Blackwell.
- Grosjean, Francois 1982: *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Jørgensen, J. et al. 2011: Polylinguaging in Superdiversity. *Diversities*, Vol. 13, no. 2. UNESCO
- Labrie, Norman 1988. Social Networks and Code-Switching. In: N. Dittmar and P. Schlobinski ed. *Soziolinguistik und Sprachkontakt / Sociolinguistics and Language Contact*. Bd./Vol.1. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 217–331.
- Milroy, Leslie – Gordon, Matthew 2003. *Sociolinguistics. Method and interpretation*. Language in Society 34. Oxford: Blackvell Publishing.
- Myers-Scotton, Carol 2002: *Contact Linguistics. Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*. Oxford: Oxford University Press.

- Muysken, Pieter 2000: *Bilingual Speech. A Typology of Code-Mixing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sakel, Jeanette – Everett, Daniel 2012. *Linguistic Fieldwork*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thomason, S. G. – Kaufman, T. 1988: *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley – Los Angeles – Oxford: University of California Press.

A publikációk listája

Könyvek

- Csepregi Márta 2015. *Сказки и рассказы сургутских ханты*. Ханты-Мансийск: Обско-угорский институт прикладных исследований и разработок.
- Csepregi Márta 2017. *Сургутский диалект хантыйского языка*. Ханты-Мансийск: Обско-угорский институт прикладных исследований и разработок.
- Pomozi Péter 2017. *Мӱнгыштӱ марла. Шочмо йылме деч вийым налына! Домашний очаг –марийский язык. Черпаем силу в нашем родном языке!* Budapest/Badacsonytomaj: Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete, Nemzetek Háza - Collegium Fenno-Ugricum.
- Salánki Zsuzsa (szerk.) 2018. *A többnyelvűség dinamikája*. Budapesti Finnugor Füzetek 23. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó (sajtó alatt).

Könyvfejezetek

- Csepregi Márta 2014. Multi-functional participles in Surgut-Khanty In Nobufimi Inaba et al. (szerk.) *Juuret marin murteissa, latvus yltää Uraliin*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 270: 57–72.
- Horváth Laura 2015. Habitualitás kifejezése udmurt nyelvjárásokban. In É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.) *Nyelvelmélet és dialektológia 3*. Piliscsaba: PPKÉ BTK, Elméleti Nyelvészeti Tanszék/Magyar Nyelvészeti Tanszék, 99–125.
- Pomozi Péter 2015. A magánhangzó-harmónia ikonikus szerepéről egyes finnugor nyelvekben. In Kádár Edit – Szilágyi N. Sándor (szerk.) *Motiváltság és nyelvi ikonicitás*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 68–87.
- Salánki Zsuzsa 2015. The bilingualism of Finno-Ugric language speakers in the Volga Federal district. In Christel Stolz (szerk.) *Language Empires in Comparative Perspectives*. Berlin/München/Boston: Walter de Gruyter, 237–264.
- Horváth Laura 2018. Aspect and code-switching in Udmurt: the case of the Russian infinitive + Udmurt *kariñj/ kariškinj*. In Kovács, Magdolna – Ulriikka Puura – Outi Tánzos (eds.) *Multilingual Practices in Finno-Ugric Communities*. Uralica Helsingiensia 13. Helsinki: Finno-Ugrian Society. 79– 113.
- Németh Szilvia 2018. A manysi kódváltások osztályozása. In: Salánki Zsuzsa (szerk.) *A többnyelvűség dinamikája*. Budapesti Finnugor Füzetek 23. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. (közlésre elfogadva)
- Csepregi Márta 2018. Cseppben a tenger. Esettanulmány a szurguti hanti nyelvi helyzetről. In: Salánki Zsuzsa (szerk.) *A többnyelvűség dinamikája*. Budapesti Finnugor Füzetek 23. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. (közlésre elfogadva)

Horváth Laura 2018. Igei kódváltási stratégiák – orosz igék, infinitívuszok udmurt mátrixmondatokban. In Salánki Zsuzsa (szerk.) *A többnyelvűség dinamikája*. Budapesti Finnugor Füzetek 23. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. (közlésre elfogadva)

Pomozi Péter 2018. Többnyelvűségi és nyelv választási minták baskíriai mari nyelv közösségekben. In: Salánki Zsuzsa (szerk.) *A többnyelvűség dinamikája*. Budapesti Finnugor Füzetek 23. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó (társszerzők: Anastasia Saypasheva és Karácsony Fanni). (közlésre elfogadva)

Salánki Zsuzsa 2018: Interferencia és kódváltás a mai udmurt beszélt nyelvben. In: Salánki Zsuzsa (szerk.) *A többnyelvűség dinamikája*. Budapesti Finnugor Füzetek 23. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó (társszerző: Natalia Kondratieva). (közlésre elfogadva)

Sajtó alatt:

Csepregi Márta – Gugán Katalin: The Syntax of Khanty. In Anne Vainikka – Anne Tamm (eds.) *Uralic Syntax*. Cambridge University Press. (közlésre elfogadva)

Csepregi Márta: Khanty. In Daniel Abondolo – Riitta-Liisa Valijärvi (eds.) *The Uralic Languages* II. edition. Routledge. (közlésre elfogadva)

Konferenciaközlemények

Lesznyikova Galina – Salánki Zsuzsa 2014. Finnugor nyelv oktatása finnugor anyanyelvűek számára. In Ladányi Mária, Vladár Zsuzsa, Hrenek Éva (szerk.) *Nyelv – Társadalom – Kultúra. Interkulturális és multikulturális perspektívák* II. Budapest: MANYE – Tinta Könyvkiadó, 365–370.

Csepregi Márta 2015. Marking the agent on non-finite verb forms in Surgut Khanty. In: Mantila, Harri et al (eds): *Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Book of Abstracts*. University of Oulu, 234–235.

Horváth Laura 2015. Aspect and code-switching in Udmurt. In: Mantila, Harri et al (eds): *Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Book of Abstracts*. University of Oulu, 2015. 219–220.

Németh Szilvia 2015. Subordering structures in Mansi conversations. In: Mantila, Harri et al (eds): *Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Book of Abstracts*. University of Oulu, 2015. 226. 1.

Salánki Zsuzsa 2015. Grammatical variation in spoken Udmurt. In: Mantila, Harri et al (eds): *Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Book of Abstracts*. University of Oulu, 2015. 230.

Aleksander Jegorov – Salánki Zsuzsa 2016. Udmurt gyermeknyelv: hallhatunk még ilyet? Nyelv s ajátítás és nyelvi veszélyeztetettség a sztenderd tükrében. In Kozmács István – Vančo Ildikó (szerk.) *Standard – nem standard. Variációk egy nyelv változataira. Válogatás a 18. Élőnyelvi Konferencia anyagaiból*. Lakitelek: Antológia Kiadó, 191–201.

Sajtó alatt:

Salánki Zsuzsa 2018. Vizuális nyelvhasználat egy oroszországi finnugor beszélő közösségnél – a látható udmurt nyelv. In Dégi Zs. – Tankó E. – Tódor E-M. (szerk.): *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség I-II. műhelykonferencia*, Csíkszereda: Sapiientia EMTE (közlésre elfogadva)

Saypasheva, Anastasia 2018. Az I. és II. múlt idő funkciói a baskíriai mariban. In *XII. Félúton konferencia*, Budapest, ELTE BTK. (közlésre elfogadva)

Folyóiratcikkek

- Csepregi Márta 2014. Выражение субъективной модальности в сургутском диалекте хантыйского языка. *Vestnik Ugrovedenija* 16/1: 88–98.
- Csepregi Márta 2014. Evidentiality in dialects of Khanty. *Linguistica Uralica* 50/3: 199–211.
- Csepregi Márta 2014. Az obi-ugrisztika egyik rejtélye. *Folia Uralica Debreceniensia* 21: 13–24.
- Csepregi Márta 2015. Маркирование агенса инфинитных конструкций в сургутском диалекте хантыйского языка. *Vestnik Ugrovedenija* 2015/4: 69–77.
- Csepregi Márta 2016. Infinitivus a szurguti hantiban. *Nyelvtudományi Közlemények* 112: 133–170.

Előadások hazai és nemzetközi konferenciákon, tudományos ülésszakokon

A kutatócsoport tagjai összesen 36 előadással szerepeltek hazai és külföldi nemzetközi tudományos konferenciákon, valamint számos ismeretterjesztő előadást tartottak a nyelvrokon népek körébe tett utazásaikról.

Csepregi Márta

- A többnyelvűség megnyilvánulásai finnugor nyelvű közösségekben/ Multilingual Practices in Finno-Ugric Communities/ Monikieliset käytänteet suomalais-ugrilaisissa kieliyhteisöissä. – *Finnugor Szeminárium, Budapest, 2014. 1. 4–5*
- Marking the agent on non-finite verb forms in Surgut Khanty. – *XII International Congress for Finno-Ugric Studies (CIFU XII), Oulu, 2015. 8. 17–21.*
- Грамматика песенного фольклора сургутских ханты. – *VI. Бахликовские чтения, Szurgut, 2016. 11. 1–2.*
- Subordination in Surgut Khanty. – *Uralic Syntax Days Budapest, 2016. 5. 19–21.* (társelőadó: Gugán Katalin)
- Terepmunka a szurguti hantik körében. – *Finnugor Szeminárium, Pécs, 2018. 01. 12–13.* (társelőadó: Gugán Katalin)

Salánki Zsuzsa

- Udmurt gyermeknyelv: hallhatunk még ilyet? Nyelvelsajátítás és nyelvi veszélyeztettség a sztenderd tükrében. – *18. Élőnyelvi Konferencia, Nyitra, 2014. 9. 18–20.* (társelőadó: Aleksander Jegorov)
- Grammatical variation in spoken Udmurt. – *XII International Congress for Finno-Ugric Studies (CIFU XII), Oulu, 2015. 8. 17–21.*
- Udmurt-Russian bilingualism in a suburb area: The changing practice in the use of minority and majority languages Complexity and Multimodality. – *1st International Conference on Sociolinguistics, Budapest, ELTE, 2016. 9. 1–3.*

Языковая ситуация приижских удмуртов в зеркале разговорной речи. – XVI Международный симпозиум «Диалекты и история пермских языков во взаимодействии с другими языками», Sziktivkar, 2016. 10. 27–28.

Некоторые особенности удмуртского разговорного языка: результат неправильного использования языка или свидетельство изменения языка? – X Международный симпозиум / Языковые контакты народов Поволжья, Izsevszk, 2016. 5. 17–19.

Vizuális nyelvhasználat oroszországi finnugor területeken. – *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség műhelykonferencia*. Csíkszereda, Sapiencia EMTE, 2017. szeptember 22-23.

Mai beszélt nyelvek: udmurt és mari. – *Alkalmazott nyelvészeti kutatások a kisebbségi finnugor nyelvek körében*. Budapest, ELTE Finnugor Tanszék, 2018. 02. 13.

The Finno-Ugric languages from a pluricentric viewpoint. – 6th World Conference on Pluricentric Languages and their Non-Dominant Varieties. Nitra, Constantine the Philosopher University 21–23 June 2018. (társelőadó: Kubinyi Kata)

Pomozi Péter

Uued suunad soome-ugri vähemuskeelte uurimuses. – *Tartu*, 2017. 6. 5–6. (társelőadó: Karl Pajusalu, Miina Norvik)

Changing of multilingual patterns and language choices in the Bashkirian Mari speech communities – *Contact-Driven Multilingual Practices*. Helsinki, June 1–2, 2017. (Anastasia Saypashevával közös előadás).

Linguistic and sociocultural variation of Estonian: A positive pluricentric case. – 6th World Conference on Pluricentric Languages and their Non-Dominant Varieties. Nitra, Constantine the Philosopher University 21–23 June 2018.

Admirative extensions of the evidentiality in the Bashkirian Mari dialects: A case of „curiosity”. – *Annual Meeting of the Societas Linguistica Europea, Tallinn*. 2018. augusztus 30.–2018. szeptember 3. (Anastasia Saypashevával és Karácsony Fannival közös előadás).

Németh Szilvia

Subordering structures in Mansi conversations. – *XII International Congress for Finno-Ugric Studies (CIFU XII) Oulu*, Finnország, 2015. aug.17–21.

A topikfolytonosság kifejezésének eszközei az északi manysiban. – *Magyar Nyelvtudományi Társaság*, 2016. 5. 24.

The types of code-switching in discourses of Mansi speakers. – *Contact-driven Multilingual Practices, Helsinki*, 2017. 06. 1–2.

Kis finnugor nyelvek beszédkorpuszai. – *Alkalmazott nyelvészeti kutatások a kisebbségi finnugor nyelvek körében*. Budapest, ELTE Finnugor Tanszék, 2018. 02. 13.

Horváth Laura

Habitualitás kifejezése az udmurt nyelvjárásokban. – *Nyelvelmélet és dialektológia, PPKE, Budapest*, 2014. 11. 18–19.

Habituality in Udmurt. – *Langnet Summer School, Turku*, 2014. 8. 18–22 (poszterelőadás)

Habituality in Udmurt. – *11th International Conference on Actionality, Tense, Aspect, Modality/Evidentiality (Chronos 11), Pisa*, 2014. 6. 16–18

“Зучомам. И мар?” Attitűdők és határozói igeneves szerkezetek udmurt blogokban. *7th Budapest Uralic Workshop (BUW7), Budapest, 2014. 2. 3–5*

On the functions of the Udmurt frequentative suffix. – *Uralic languages: synchrony and diachrony, Szentpétersvár, 2015. 10. 15–17.*

Aspect and code-switching in Udmurt. – *XII International Congress for Finno-Ugric Studies (CIFU XII), Oulu, 2015. 8. 17–21.*

Aspectual role: the case of Russian Infinitive + Udmurt karyny/kariškyny. Complexity and Multimodality. – *1st International Conference on Sociolinguistics, Budapest, ELTE, 2016. 9. 1–3.*

Perifrastisten rakenteiden ja t(V)-johtimen käytöstä venäjän infinitiivien kanssa udmurtin kielessä. – *X Международный симпозиум «Языковые контакты народов Поволжья: актуальные проблемы нормативной и исторической фонетики, лексикологии и стилистики», Izsevszk, 2016. 5. 17–19.*

Egyes akcióminőségek kifejezése Károli és Agricola Újtestamentumában. – *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-Biblia nyelve. PPKE, 2017. 10. 17-18.*

Inserted Russian infinitives and verbal switches in Udmurt/Russian bilingual utterances. – *XVI. 16th International Conference on Minority Languages, Jyväskylä/ Närpes, 2017. 08. 28–30.*

Past progressive and past habitual evidential forms in Udmurt. – *SOUL 2017 Conference on the Syntax Of Uralic Languages, RIL-HAS, Budapest, PPKE, 2017. 6. 27–28. (poszterelőadás)*

Inserted Russian infinitives and verbal switches in Udmurt/Russian bilingual utterances. – *Contact-driven Multilingual Practices, Helsinki, 2017. 6. 1–2.*

„Verekedisre is fakattak és rupesit henen cansans campaileman”: az inchoativitás kifejezésmódjai a finnben és a magyarban. – *Magyar–balti finn nyelvi és kulturális összevetések / Kaukovertailuja / Kaugvõrdlusi 2017, ELTE Finnugor Tanszék, Budapest, 2017. 5. 26–27.*

Efremova, Tatyana

Language shift and change in ethnic identity among urban Maris. Complexity and Multimodality. – *1st International Conference on Sociolinguistics, Budapest, ELTE, 2016. 9. 1–3.*

Saypasheva, Anastasia

Az I. és II. múlt idő funkciói a baskíriai mariban. *XII. Félúton konferencia, Budapest, ELTE BTK, 2016. 10. 06.*

Budapest, 2018. június 30-án

Csepregi Márta
vezető kutató